

**INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER**

**BØRN MED
HANDICAP PÅ
FRIE
GRUNDSKOLER**



BØRN MED HANDICAP PÅ FRIE GRUNDSKOLER – JURIDISK BAGGRUNDSNOTAT

Ligebehandlingsafdelingen, Institut for Menneskerettigheder

Ansvarlig: Ligebehandlingschef Maria Ventegodt
Redaktion: Nikolaj Nielsen og Tinne Steffensen
Forfatter: Mette Gaardsted Frandsen

© 2018 Institut for Menneskerettigheder
Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution

Strandgade 56
1401 København K
Telefon 3269 8888
www.menneskeret.dk

Denne publikation eller dele af den må reproduceres til ikke-kommercielle formål med tydelig angivelse af kilde.
Vi tilstræber, at vores udgivelser bliver så tilgængelige som muligt.
Vi bruger fx store typer, korte linjer, få orddelinger, løs bagkant og stærke kontraster.

Læs mere om tilgængelighed på
www.menneskeret.dk/tilgaengelighed

INDHOLD

| | |
|---|-----------|
| FORORD | 5 |
| SAMMENFATNING | 6 |
| 1 MENNESKERETTEN | 8 |
| 1.1 RETTEN TIL UDDANNELSE | 8 |
| 1.2 RETTEN TIL IKKE AT BLIVE UDSAT FOR DISKRIMINATION | 9 |
| 1.2.1 SÆRLIGT OM BESKYTTELSEN EFTER FN'S HANDICAPKONVENTION | 9 |
| 1.2.2 SÆRLIGT OM BESKYTTELSEN EFTER DEN EUROPÆISKE MENNESKERETTIGHEDSKONVENTION | 10 |
| 1.3 TILGÆNGELIGHED OG ANDRE GRUNDLÆGGENDE PRINCIPPER | 11 |
| 2 FORDELING AF ELEVER PÅ FRIE GRUNDSKOLER | 12 |
| 2.1 SKOLEFRIHED OG UNDERVISNINGSPLOIGT | 12 |
| 2.2 ELEVRIHED VED OPTAGELSE | 12 |
| 2.3. STØTTE TIL ELEVER PÅ FRIE GRUNDSKOLER | 15 |
| 2.4. TILSKUDSORDNINGER | 16 |
| 2.4.1. TILSKUD TIL SPECIALUNDERVISNING OG SPECIALPÆDAGOGISK BISTAND | 17 |
| 2.4.2. INKLUSIONSTILSKUD | 18 |
| 2.4.3. ØVRIGE TILSKUD RELATERET TIL BØRN MED HANDICAP | 19 |
| 2.5. UNDERVISNINGSMILJØ | 20 |
| 2.6. SAMMENFATNING MED MENNESKERETTEN | 21 |
| 3. UDSKRIVNING FRA FRIE GRUNDSKOLER | 23 |
| 3.1. ELEVRIHED VED UDSKRIVNING | 23 |
| 3.2. FORVALTNINGSLOVENS RETSSIKKERHEDSGARANTIER | 24 |
| 3.3. RETTEN TIL AT BLIVE HØRT | 25 |
| 3.4. SAMMENFATNING MED MENNESKERETTEN | 26 |
| 4. TILSYN OG KLAGEADGANG | 29 |

| | |
|--|-----------|
| 4.1. TILSYN MED FRIE GRUNDSKOLER EFTER FRISKOLELOVEN | 29 |
| 4.1.1. FORÆLDRENE OG SKOLENS LOKALE TILSYN | 29 |
| 4.1.2. STATENS TILSYN | 30 |
| 4.1.3. SKÆRPET TILSYN | 31 |
| 4.2. TILSYN MED UNDERVISNINGSMILJØET PÅ FRIE GRUNDSKOLER | 31 |
| 4.3. KLAGEMULIGHEDER VED RETTIGHEDSBRUD | 32 |
| 4.4. MANGLENDE KLAGEADGANG I SAGER OM SPECIALPÆDAGOGISK BISTAND | 33 |
| 4.5. SAMMENFATNING MED MENNESKERETTEN | 34 |

FORORD

Institut for Menneskerettigheders har til opgave at overvåge og fremme gennemførelsen af FN's Handicapkonvention. Derfor sætter instituttet fokus på områder i det danske samfund, hvor der skal gøres en indsats for at leve op til konventionen.

Institut for Menneskerettigheder ønsker med dette notat at undersøge børn med handicaps retsstilling på privat- og friskoler (frie grundskoler) set i lyset af den menneskeretlige beskyttelse. Notatet vil på relevante steder drage sammenligner til reguleringen på folkeskoleområdet, dog uden en detaljeret gennemgang af sidstnævnte regelgrundlag. Det er forhåbningen, at det på baggrund af notatet vil være muligt at pege på tiltag, som kan styrke beskyttelsen af rettighederne for børn med handicap på frie grundskoler.

Notatet er opdelt i fire kapitler. I kapitel 1 præsenteres den menneskeretlige beskyttelse vedrørende retten til uddannelse og retten til ikke at blive udsat for diskrimination. Kapitel 2 fokuserer på indskrivning og fordeling af elever på frie grundskoler samt reglerne om specialpædagogisk støtte til frie grundskoleelever. Kapitel 3 handler om udskrivning, mens regler for tilsyn og klageadgang behandles i kapitel 4. Notatet indledes med en sammenfatning af notatets konklusioner vedrørende samspillet mellem reguleringen på privat- og friskoleområdet og den menneskeretlige beskyttelse.

Notatet offentliggøres som led i et større projekt om børn med handicap på frie grundskoler. Notatet findes på www.handicapkonvention.dk. Her kan du også finde mere information om FN's Handicapkonvention og instituttets arbejde med konventionen.

SAMMENFATNING

Frie grundskoler er og har historisk set altid været kendetegnet ved betydelige frihedsgrader. Det er en stærk tradition i dansk grundskolekultur, at de frie grundskoler kun i begrænset omfang er underlagt statslig regulering, uanset at de modtager betragtelige tilskud fra det offentlige. En tradition, der kan henføres til skolernes særstatus som et alternativ til folkeskolen og den grundlovsfæstede skolefrihed.

Blandt de frie grundskolers grundlæggende friheder er friheden til selv at bestemme, hvilke elever de vil have på skolen. Skolerne afgør således frit, hvilke børn de vil optage på skolen ligesom det står skolerne frit for at udskrive og bortvise elever. Der er en betydelig risiko for, at denne såkaldte elevfrihed kommer i konflikt med børn med handicaps grundlæggende rettigheder efter FN's Handicapkonvention og Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, herunder retten til inkluderende uddannelse og retten til ikke at blive udsat for diskrimination. Denne risiko er særlig udtalt som følge af manglen på en pligt til rimelig tilpasning i lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap, der gælder fra og med den 1. juli 2018.

Forpligtelsen til at yde tilpasning i rimeligt omfang for de særlige behov, som personer med handicap måtte have, er et centralt element i det menneskeretlige forbud mod diskrimination på grund af handicap og retten til inkluderende uddannelse efter FN's Handicapkonvention. Beskyttelsen efter handicapkonventionen indebærer også, at børn med handicap har ret til at modtage nødvendig støtte i det almindelige uddannelsessystem for at lette deres effektive uddannelse. Efterlevelse af disse menneskeretlige forpligtelser på privat- og friskoleområdet understøttes – i hvert fald til en vis grad – af regler i friskoleloven, hvorefter skolerne skal tilbyde forskellige former for støtte til børn med handicap, herunder specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand, supplerende undervisning og anden faglig støtte samt personlig assistance. Hertil kommer, at staten gennem forskellige tilskudsordninger bidrager økonomisk til, at de frie grundskoler kan tilbyde disse støtteforanstaltninger. Der er imidlertid ikke noget værn mod, at en elev blot udskrives, hvis den frie grundskole ikke ønsker at yde barnet den nødvendige støtte.

Den manglende juridiske beskyttelse af børn med handicaps ret til inkluderende uddannelse uden diskrimination på frie grundskoler forværres af, at der i reguleringen på privat- og friskoleområdet er et fravær af retssikkerhedsgarantier i en udskrivnings- eller bortvisningssituation, der kan bidrage til, at afgørelser træffes på et oplyst grundlag, og at eleven og forældrene i højere grad forstår begrundelsen for skolens beslutning.

Folketingets Ombudsmand har dog fastslået, at elever på frie grundskoler har ret til at blive hørt forud for en beslutning om udskrivning eller bortvisning efter børnekonventionens artikel 12. Ombudsmanden gjorde i 2014 Undervisningsministeriet opmærksom på, at denne rettighed ikke i tilstrækkelig grad blev overholdt på privat- og friskoler. Siden har ministeriet forsøgt at sikre efterlevelse af børnekonventionens artikel 12 på de frie grundskoler gennem en vejlednings- og informationsindsats frem for at gribe til lovgivning. Ombudsmanden bemærkede senest i 2017, at der fortsat bestod et konventionsproblem, og at ministeriets beslutning om at fortsætte vejledningsindsatsen over for skolerne muligvis blot ville forlænge problemet.

Frie grundskoleelever, som oplever en tilsidesættelse af deres ret til inkluderende uddannelse, har kun meget begrænsede muligheder for at klage herover.

I relation til spørgsmålet om effektive håndhævelsesmekanismer er det tillige værd at bemærke, at frie grundskoler er underlagt forskellige former for tilsyn. Tilsynene omfatter forskellige forhold, herunder skolernes undervisning, drift, økonomi og anvendelse af tilskud. I særdeleshed føres der tilsyn med rammerne for skolernes frihed til at give undervisning, der funderer sig på en bestemt pædagogik, livsanskuelse, religion eller politisk overbevisning. Disse rammer består af to centrale krav om, at undervisningen skal foregå på en måde, som respekterer og understøtter demokratisk dannelse, og at undervisningen skal stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen. Derimod føres der ikke tilsyn med skolernes forvaltning af og rammerne for friheden til selv at bestemme, hvilke elever de vil have på skolerne.

Samlet set forekommer der på privat- og friskoleområdet at være en ubalance mellem statens forpligtelse til at sikre, at de frie grundskoler respekterer grundlæggende rettigheder for børn med handicap på den ene side, og traditionen for en begrænset statslig regulering og respekt for skolernes grundlæggende friheder på den anden side.

KAPITEL 1

1 MENNESKERETTEN

1.1 RETTEN TIL UDDANNELSE

Børn og unges ret til uddannelse er en grundlæggende menneskerettighed, som er beskyttet i en række internationale konventioner. Retten til uddannelse følger således af tillægsprotokol 1, artikel 2 til Den Europæiske Menneskerettighedskonvention (EMRK), FN's Konvention om Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder artikel 13, FN's Børnekonventions artikel 28, stk. 1, samt FN's Handicapkonventions artikel 24.

Den menneskeretlige beskyttelse indebærer en forpligtelse for staten til at sikre alle børn gratis, tilgængelig og obligatorisk undervisning på grundskoleniveau. For at sikre virkeliggørelse af retten til uddannelse skal staten sikre barnet ikke bare formel adgang til undervisning og uddannelse, men også reel adgang til at drage nytte af uddannelsen. Retten til uddannelse er en rettighed for barnet, der således udgør en begrænsning for forældrenes ret til at træffe beslutninger på barnets vegne. Forældre kan således ikke beslutte, om deres barn skal modtage undervisning eller ej, men de har frihed til at vælge et andet undervisningstilbud til deres barn end det, der tilbydes af det offentlige, eksempelvis en fri grundskole.

Retten til uddannelse giver ikke nødvendigvis barnet ret til at modtage sin undervisning på en bestemt skole.¹ Retten til uddannelse udelukker i princippet heller ikke iværksættelse af disciplinære foranstaltninger over for en elev, herunder bortvisning eller udelukkelse fra undervisningen. Sådanne foranstaltninger skal dog forfølge et legitimt formål og være proportionale i forhold til det tilsigtede formål. Væsentligt er det, om der består et tilbud om undervisning, eventuelt på en anden skole, således at barnet ikke er nægtet adgang til uddannelse.

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (EMD) fandt i sagen *Ali v. the United Kingdom*, at en engelsk kommuneskoles midlertidige bortvisning af en elev ikke udgjorde en krænkelse af retten til uddannelse på grundskoleniveau. Om skolens adgang til at iværksætte foranstaltninger udtalte Domstolen, at "[t]he imposition of disciplinary penalties is an integral part of the process whereby a school seeks to achieve the object for which it was established, including the development and moulding of the character and mental powers of its pupils".²

Ved vurderingen af indgrebets proportionalitet lagde Domstolen vægt på processen i forbindelse med iværksættelse af sanktionen, foranstaltningens tidsmæssige udstrækning, i hvilket omfang drengen var forsøgt integreret i undervisningen igen, skolens bestræbelser på at mindske følgerne af bortvisningen og i særdeleshed tilstrækkeligheden af skolens alternative undervisningstilbud til drengen i bortvisningsperioden.³

Specifikt for så vidt angår børn med handicap følger det af FN's Handicapkonvention, at sådanne børn har ret til at blive undervist i et inkluderende undervisningsmiljø og til at modtage undervisning på grundskoler i deres lokalsamfund på lige vilkår med andre børn, jf. artikel 24, stk. 1, og stk. 2, litra b. Retten til inkluderende uddannelse uden diskrimination betyder, at børn med handicap ikke må udelukkes fra det almindelige uddannelsessystem på grund af handicap, jf. artikel 24, stk. 2, litra a. Denne ret til at modtage undervisning i almindelige uddannelses tilbud, i modsætning til i specielle uddannelses tilbud, er ikke absolut, jf. undtagelserne i artikel 24, stk. 2, litra e, og stk. 3, men beskyttelsen efter handicapkonventionen indebærer, at placeringen i specialtilbud imod elevens vilje er et indgreb, der skal kunne retfærdiggøres som sagligt og proportionalt.

1.2 RETTEN TIL IKKE AT BLIVE UDSAT FOR DISKRIMINATION

1.2.1 SÆRLIGT OM BESKYTTELSEN EFTER FN'S HANDICAPKONVENTION

Handicapkonventionen fastslår, at børn med handicap har ret til at modtage nødvendig støtte i det almindelige uddannelsessystem for at lette deres effektive uddannelse, og at retten til inkluderende uddannelse forudsætter, at der foretages en rimelig tilpasning ud fra den enkeltes særlige behov, som måtte følge af et handicap jf. artikel 24, stk. 2, litra c og d.

Begrebet 'tilpasning i rimeligt omfang' er i handicapkonventionens artikel 2 defineret som "nødvendige og passende ændringer og justeringer, der ikke indebærer en uforholdsmæssig stor eller unødvendig byrde, når dette er nødvendigt i et konkret tilfælde for at sikre, at personer med handicap kan nyde eller udøve alle menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder på lige fod med andre". Rimelig tilpasning er således en retlig forpligtelse til at foretage tilpasninger over for en person, der på grund af sit handicap er stillet ringere end andre personer. Tilpasningsforpligtelsen angår en individuel tilpasning møntet på den enkelte persons specifikke kompensationsbehov i en konkret situation. Rimelig tilpasning adskiller sig derved fra generelle tiltag, der sigter mod at sikre lige muligheder for en gruppe af personer med handicap.

Det følger af konventionens artikel 5 om forbud mod diskrimination set i sammenhæng med artikel 2, at manglende opfyldelse af pligten til rimelig

tilpasning udgør diskrimination på grund af handicap. Fremhævelsen af pligten til rimelig tilpasning i artikel 24 om uddannelse er med andre ord en understregning af, at staten har en pligt til at sikre en effektiv beskyttelse mod diskrimination på grund af handicap også på uddannelsesområdet.

1.2.2 SÆRLIGT OM BESKYTTELSEN EFTER DEN EUROPÆISKE Menneskerettighedskonvention

Den Europæiske Menneskerettighedskonvention indeholder i artikel 14 et diskriminationsforbud, der finder anvendelse inden for konventionens anvendelsesområde. Det betyder, at retten til ikke at blive diskrimineret efter artikel 14 ikke er en selvstændig rettighed, hvorfor den kun kan anvendes i sammenhæng med én eller flere af konventionens øvrige rettigheder.

Diskriminationsforbuddet i artikel 14 dækker en ikke-udtømmende liste af diskriminationsgrunde, herunder handicap. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol har i sin praksisfastslået, at handicap udgør et særligt beskyttet kriterium på linje med køn, etnicitet og race.⁴ Det vil sige, at statens skønsmargin i forhold til handicapdiskrimination er væsentligt indskrænket sammenlignet med andre former for diskrimination, eksempelvis alder.

Tilpasning i rimeligt omfang er ikke nævnt i EMRK. EMD har imidlertid i dommen *Çam mod Tyrkiet* lagt afgørende vægt på, at de tyrkiske myndigheder ikke havde overvejet muligheden for at foretage rimelig tilpasning (reasonable accommodation) af en uddannelse på et musikkonservatorium, således at en blind pige kunne optages på uddannelsen. Domstolen udtalte i den sag under henvisning til forståelsen af begrebet rimelig tilpasning i de internationale konventioner, at:

”The Court considers that Article 14 of the Convention must be read in the light of the requirements of those texts regarding reasonable accommodation – understood as “necessary and appropriate modification and adjustments not imposing a disproportionate or undue burden, where needed in a particular case” – which persons with disabilities are entitled to expect in order to ensure “the enjoyment or exercise on an equal basis with others of all human rights and fundamental freedoms” (Article 2 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities ...). Such reasonable accommodation helps to correct factual inequalities which are unjustified and therefore amount to discrimination [...]”⁵

Domstolen udtalte endvidere, at ”discrimination on grounds of disability also covers refusal to make reasonable accommodation”⁶ og fandt på den baggrund, at pigen var blevet diskrimineret i strid med artikel 14 sammenholdt med artikel 2 i tillægsprotokol 1 (retten til uddannelse). Med afsigelsen af dommen har EMD taget et vigtigt skridt i retningen af generelt at anerkende rimelig tilpasning, som

en del af det menneskeretlige diskriminationsforbud.

Beskyttelsen af retten til uddannelse efter EMRK tillægsprotokol 1, artikel 2 giver ikke i sig selv et krav på optagelse i en bestemt uddannelsesinstitution, men i sammenhæng med artikel 14 kan forskelsbehandling baseret på handicap i forbindelse med fordeling af elever være konventionsstridigt.

1.3 TILGÆNGELIGHED OG ANDRE GRUNDLÆGGENDE PRINCIPPER

Skabelsen af et inkluderende uddannelsessystem i overensstemmelse med handicapkonventionen forudsætter endvidere, at staten iagttager pligten til at sikre tilgængelighed på skole- og uddannelsesområdet.

Tilgængelighedsforpligtelsen følger af handicapkonventionens artikel 9, hvorefter staten skal træffe passende foranstaltninger til afskaffelse af hindringer og barrierer for tilgængelighed. Disse foranstaltninger skal blandt andet sikre, at personer med handicap på lige fod med andre har adgang til fysiske omgivelser, information og kommunikation, herunder på skoler.

Hvor forpligtelsen til at foretage rimelig tilpasning konkret kan fjerne nogle af de barrierer, der gør, at børn med handicap ikke har lige adgang til uddannelsessystemet og ikke kan deltage i undervisningen på lige vilkår med andre børn, indebærer tilgængelighedsforpligtelsen, at der skal ske en varig og fremadrettet ændring af nogle generelle samfundsmæssige strukturer på skoleområdet. Tilgængelighedstiltag er med andre ord ikke rettet mod den enkelte elevs konkrete behov, men mod en indretning af skolesystemet, der kan sikre et inkluderende undervisningsmiljø for elever med handicap generelt.

Skole- og uddannelsesområdet udgør et særligt centralt område for personer med handicaps mulighed for at deltage i samfundslivet, herunder mulighed for senere beskæftigelse på arbejdsmarkedet. Netop derfor har retten til uddannelse også en nær sammenhæng med flere af de grundlæggende rettigheder, som konventionen bygger på, herunder tilgængelighed, lige muligheder, ikke-diskrimination og særlig beskyttelse af børn, jf. artikel 5, 7 og 9. Rettigheder, der tillige er ophøjet til generelle principper for konventionen, jf. artikel 3.

Retten til uddannelse efter FN's Børnekonvention skal ligeledes ses i sammenhæng med de nøglerettigheder og grundlæggende børneretlige principper, som denne konvention hviler på, herunder retten til at blive hørt, retten til ikke-diskrimination og princippet om, at barnets bedste skal komme i første række.⁷

2 FORDELING AF ELEVER PÅ FRIE GRUNDSKOLER

2.1 SKOLEFRIHED OG UNDERVISNINGSPLIGT

Det enkelte barns ret til grundlæggende uddannelse er i dansk ret ikke alene beskyttet af internationale menneskerettighedskonventioner, men følger tillige af grundlovens § 76, der sikrer alle børn i den undervisningspligtige alder⁸ gratis undervisning i folkeskolen, jf. § 76, stk. 1.

Grundloven foreskriver, at der i Danmark er undervisningspligt, men ikke skolepligt. Det betyder, at det står forældre frit for at vælge et andet undervisningstilbud end folkeskolen til deres børn, forudsat at tilbuddet står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen. Det kan for eksempel være undervisning på en fri grundskole eller ved hjemmeundervisning. Dette princip om skolefrihed har skabt et væsentligt frirum i dansk grundskolekultur for forældrene til at have eller skabe sig et alternativ til det offentlige skoletilbud.

Retten til at modtage undervisning på grundskoleniveau modsvarer i dansk ret af en forpligtelse for de enkelte kommuner til at sørge for, at ethvert undervisningspligtigt barn modtager undervisning, jf. folkeskolelovens § 40, stk. 1, samt en pligt for forældrene til at medvirke til, at barnet opfylder sin undervisningspligt, jf. folkeskolelovens § 35.

2.2 ELEVFRIHED VED OPTAGELSE

Det retlige grundlag for etablering og drift af en fri grundskole i Danmark er lov om friskoler og private grundskoler mv. (herefter friskoleloven).⁹ Frie grundskoler er private, selvejende uddannelsesinstitutioner, der kan tilbyde undervisning på samme trin som folkeskolen og drives ud fra et selvvalgt værdigrundlag. I modsætning til folkeskolen kan en fri grundskole fundere skolens virke og undervisningen på en bestemt pædagogik, livsanskuelse, religiøs eller politisk opfattelse, og derved søge at præge eleverne i retning af skolens egen overbevisning, jf. friskolelovens § 1, stk. 1.

Der er efter lovgivningen vide rammer for, hvordan den enkelte skole ønsker at tilrettelægge undervisningen. Friskolelovens § 1, stk. 2, fastsætter to overordnede, centrale krav. For det første skal undervisningen på frie grundskoler stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen (stå-mål-med-kravet). For det andet skal skolerne efter deres formål og i hele deres virke ”forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse og deres kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene” (frihed og folkestyre-kravet). Skolernes frihed til at give undervisning, der stemmer med deres egen overbevisning, begrænses dermed af, at den lovlige holdningspåvirkning af eleverne skal foregå på en måde, som respekterer og understøtter demokratisk dannelse.

Folkeskoleloven foreskriver tilsvarende i § 1, stk. 3, at folkeskolen ”skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati”.

Friskoleloven fastsætter desuden regler for skolernes drift, tilsyn med skolerne, tilskud fra det offentlige mv. Loven indeholder derimod ikke nogen nærmere regulering af børn og forældres retlige relation til skolerne, herunder bestemmelser der opstiller rettigheder for børn ved indskrivning på en fri grundskole.

Helt overordnet fastslår lovens § 1, stk. 1, at de frie grundskoler inden for rammerne af friskoleloven og lovgivningen i øvrigt frit afgør, hvilke elever de vil have på skolerne. Denne såkaldte elevfrihed er begrundet i et ønske om at sikre, at den enkelte skole kan optage børn og indlede samarbejde med forældre, der tilslutter sig de værdier, holdninger, traditioner og pædagogiske principper, som skolen står for.

De frie grundskolers frihed, for så vidt angår optagelse og fordeling af elever, står i kontrast til, hvad der gælder på folkeskoleområdet. Efter folkeskolelovens § 36, stk. 2, har ethvert barn som udgangspunkt ubetinget ret til optagelse på folkeskolen i det skoledistrikt, hvor barnet bor eller opholder sig.¹⁰ Hertil kommer, at der på folkeskoleområdet er frit skolevalg. Det betyder, at forældre i almindelighed har et krav på, at deres barn kan blive optaget i eller skifte til en folkeskole efter eget valg i bopælskommunen eller i en anden kommune, forudsat at der er plads på den ønskede skole, jf. folkeskolelovens § 36, stk. 3.¹¹ Det frie skolevalg gælder som udgangspunkt også for forældre til børn med behov for specialundervisning, såfremt den valgte skole har et relevant tilbud i forhold til barnets særlige behov, jf. § 36, stk. 3, jf. § 40, stk. 2. Kun i ganske særlige tilfælde kan en kommunalbestyrelse træffe beslutning om at suspendere det frie skolevalg i kommunen, jf. folkeskolelovens § 36, stk. 3, 3. pkt., jf. § 40, stk. 2, nr. 4. Suspension fra reglerne om frit valg skal være begrundet i helt konkrete problemstillinger i bestemte klasser og bygge på saglige kriterier, hvorved det blandt andet sikres, at der ikke fastsættes mål og rammer for suspensionen, der kan bidrage til ulovlig

forskelsbehandling. Formålet med suspensionsadgangen er at kunne beskytte særligt sårbare klasser eller klasstrin af pædagogiske årsager ved at sørge for, at sådanne klasser eller klasstrin ikke skal modtage nye elever i en periode. Suspension af det frie valg kan aldrig ske på grundlag af en vurdering af den enkelte elevs forudsætninger eller lignende, men alene af hensyn til klassens sårbarhed og behov for beskyttelse.

De frie grundskolers ret til selv at bestemme, hvilke elever de vil have på skolen, er blandt de grundlæggende frihedsprincipper, der er blevet lovgivet efter på privat- og friskoleområdet siden midten af 1800-tallet. Lovgivningen for frie grundskoler, der indledtes med friskoleloven af 1855, tog udgangspunkt i tre grundidéer: *Mindretalsretten* (dvs. den demokratiforståelse, at flertallet skal tage udstrakt hensyn til mindretallet), *forældreretten* (den børnepolitiske opfattelse, at det først og fremmest er forældrene, og ikke staten, der har ret til at bestemme over deres børn opdragelse og undervisning) samt *skolefriheden*. Disse grundtanker, der blandt andet kommer til udtryk i grundlovens § 76, danner baggrund for traditionen for, at frie grundskoler kun i begrænset omfang er underlagt statslig regulering, skønt de modtager betragtelige tilskud fra det offentlige, jf. nærmere nedenfor i afsnit 2.4. For at sikre forældrenes frihed til selv at bestemme, ud fra hvilket menneske-, livs- og samfundssyn deres børn skal opdrages og undervises, uanset om disse opfattelser står i kontrast til flertallets, har det blandt andet været anset for en forudsætning, at det er skolerne selv – og ikke det offentlige – som afgør, hvilke elever, der skal gå på skolen.¹²

Bestemmelsen i friskolelovens § 1, stk. 1, blev indsat ved en lovændring i 2005, der havde til formål at styrke fagligheden og fremme integrationen på frie grundskoler, herunder særligt religiøse og etniske skoler. Bestemmelsen lovfæstede de grundlæggende friheder, som frie grundskoler historisk set har været karakteriseret ved, med henblik på at tydeliggøre, og derved sikre, balancen mellem skolernes grundlæggende friheder på den ene side og på den anden side deres forpligtelser efter lovgivningen.¹³

I lovbemærkningerne til § 1, stk. 1, konstateres det, at de frie grundskoler er omfattet af lov om etnisk ligebehandling og lov om inkorporering af Den Europæiske Menneskerettighedskonvention. Lovgivers henvisning til EMRK-inkorporeringsloven er i den sammenhæng påfaldende. EMRK forpligter alene staten, jf. konventionens artikel 1, det vil sige enhver offentlig myndighed. Private aktører, herunder private skoler, kan derimod ikke gøres direkte ansvarlige for krænkelse af konvention. EMRK kan i visse situationer indirekte få betydning for retsforhold mellem private i kraft af statens forpligtelse til at beskytte individets rettigheder mod andre privates indgreb. Det ændrer dog ikke ved, at det er staten, der er ansvarlig for overtrædelsen af konventionen, uanset at det er en privat aktørs handlinger, som er den direkte årsag til krænkelsen. Forarbejderne giver ikke noget svar på, hvorfor lovgiver har valgt at fremhæve,

at EMRK-inkorporeringsloven gælder for de frie grundskoler, da udsagnet ikke er nærmere begrundet.

Den etniske ligebehandlingslov, som ligeledes er nævnt i lovbemærkninger, gælder derimod for private institutioner på uddannelsesområdet, herunder frie grundskoler, og henvisningen til denne lov er således med til at tydeliggøre, at skolerne ikke må forskelsbehandle på grund af race eller etnisk oprindelse, eksempelvis i forbindelse med optagelse og fordeling af elever.

Fra og med 1. juli 2018 gælder der i dansk ret et forbud mod diskrimination på grund af handicap uden for arbejdsmarkedet, jf. lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap.¹⁴ Forbuddet omfatter diskrimination i form af ulovlig direkte og indirekte forskelsbehandling, chikane samt tilknytningsdiskrimination.

Forbuddet er imidlertid fra flere sider blevet kritiseret for at undtage væsentlige elementer af beskyttelsen mod diskrimination på grund af handicap efter EMRK og FN's Handicapkonvention, herunder særligt pligten til tilpasning i rimeligt omfang.¹⁵ Henset til, at det ofte er i form af manglende rimelig tilpasning, at personer med handicap udsættes for forskelsbehandling, går kritikken dermed på, at det nye forbud ikke vil yde en tilstrækkelig effektiv diskriminationsbeskyttelse.

2.3. STØTTE TIL ELEVER PÅ FRIE GRUNDSKOLER

Elever på frie grundskoler har ligesom elever i folkeskolen ret til specialpædagogisk støtte. En fri grundskole er således pålagt at give specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand til elever, hvis undervisning i den almindelige klasse kun kan gennemføres med støtte i mindst ni ugentlige undervisningstimer¹⁶, jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1, jf. folkeskoleloven § 3, stk. 2, 2. pkt.

På folkeskoleområdet gives der også specialundervisning og specialpædagogisk bistand i specialskoler og specialklasser til børn, hvis udvikling kræver en særlig hensyntagen eller støtte, jf. folkeskolelovens § 3, stk. 2, 1. pkt. I friskoleloven er der derimod ikke hjemmel til, at en fri grundskole kan godkendes som specialskole, eller at der kan oprettes specialklasser på frie grundskoler.¹⁷ Derfor henviser friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1, alene til bestemmelsen i folkeskolelovens § 3, stk. 2, 2. pkt., og ikke til lovens § 3, stk. 2, 1. pkt. En fri grundskole har imidlertid mulighed for at etablere sig og blive certificeret som en fri grundskole med en særlig specialundervisningsprofil (specialundervisningsprofilskole), jf. bekendtgørelse 1094 af 8. august 2016 om certificering af frie grundskoler, der har en særlig specialundervisningsprofil.

Beslutning om henvisning til specialundervisning eller specialpædagogisk bistand træffes af skolelederen på baggrund af pædagogisk-psykologisk rådgivning hos PPR. Skolekommunen skal yde vederlagsfri pædagogisk-psykologisk rådgivning på de frie grundskoler. Elever, der har bopæl i en anden kommune, skal have rådgivning af PPR på lige vilkår med elever, som bor i skolekommunen.

Det følger af friskolelovens § 3, nr. 2, at en fri grundskole kan henvise elever til specialundervisning eller anden specialpædagogisk bistand på en anden fri grundskole eller i folkeskolen. Henvisningen til folkeskolen kan ske til en anden kommune end den, hvori skolen ligger.

Elever, der har behov for støtte i mindre end ni undervisningstimer ugentligt, har siden 2013 ikke været omfattet af reglerne om specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand. Foruden brug af undervisningsdifferentiering og holddannelse, skal frie grundskoler i fornødent omfang tilbyde sådanne elever supplerende undervisning eller anden faglig støtte med henblik på eleverne inklusion i den almindelige undervisning, jf. friskolelovens § 3, stk. 2, nr. 2, jf. folkeskolelovens § 3 a, 1. pkt. Det er skolelederen, der træffer beslutning om supplerende undervisning eller anden faglig støtte, og sådanne foranstaltninger kan iværksættes uden indhentelse af en pædagogisk-psykologisk vurdering.

Hvis der er behov for det, skal en fri grundskole endvidere yde personlig assistance, der kan hjælpe en elev til at overvinde praktiske vanskeligheder i forbindelse med skolegangen, jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 3, jf. folkeskolelovens § 3 a, 2. pkt.

Endelig følger det af friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 4, at en fri grundskole skal iværksætte sygeundervisning af elever, der på grund af sygdom eller af hensyn til deres sundhed eller velfærd gennem længere tid ikke kan undervises i skolen.¹⁸

2.4. TILSKUDSORDNINGER

Staten støtter de frie grundskoler via en række tilskud, der samlet set udgør en væsentlig del af skolernes indtægtsgrundlag. Den såkaldte koblingsprocent angiver, hvor stor en procentdel af gennemsnitsudgiften til en folkeskoleelev, de frie grundskoler modtager i statstilskud pr. elev.

Staten yder først og fremmest et generelt driftstilskud ud fra antal årselever ved skolerne, jf. friskolelovens § 10. På den årlige finanslov afsættes af driftstilskudsbevillingen puljer til en række særlige tilskud, jf. friskolelovens § 11, stk. 1, nr. 1-7, herunder tilskud til:

- Specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand, jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1.
- Supplerende undervisning og anden faglig støtte (inklusionstilskud), jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 2.
- Personlig assistance, jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 3.
- Hjælpe midler til elever i tilfælde, hvor der er særligt behov herfor.
- Befordring af elever med svære handicap.

Midler ydet efter de forskellige tilskudsordninger er som udgangspunkt ikke øremærket. Skolerne disponerer frit, men det er en betingelse, at formålene med tilskuddene forudsættes opfyldt.

2.4.1. TILSKUD TIL SPECIALUNDERVISNING OG SPECIALPÆDAGOGISK BISTAND

Tilskud til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand til elever med et støttebehov på mindst ni ugentlige undervisningstimer (specialundervisningselever), jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1, søges hos Styrelsen for Undervisning og Kvalitet under Undervisningsministeriet.

På folkeskoleområdet påhviler udgifterne til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand de enkelte kommuner, og ikke staten, jf. folkeskolelovens § 49, stk. 1. Hvis et barn, der er henvist til specialundervisning eller anden specialpædagogisk bistand, skifter fra folkeskolen til en fri grundskole eller omvendt, kan barnet derfor ikke tage den bevilgede støtte med sig, men skal søge om støtten på ny.

Tilskud til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand ydes til de frie grundskoler efter en taxametermodel med en takst pr. specialundervisningselev, jf. friskolelovens § 11 b, stk. 1. Der er tale om en nedtrappingsmodel med en takst for skolens første specialundervisningselev og tre lavere takster for efterfølgende specialundervisningselever.

| Specialundervisningstilskud (2018) | Kr. pr. årselev |
|--|-----------------|
| Takst for 1. specialundervisningselev | 125.375 |
| Takst for 2. specialundervisningselev | 112.837 |
| Takst for 3. og følgende specialundervisningselever | 75.225 |
| Takst for 13. og følgende specialundervisningselever på profilskoler | 49.624 |

Kilde: Takstkatalog for finanslov 2018¹⁹

Taksterne fastsættes på de årlige finanslove inden for den afsatte pulje til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand. Tilskuddet er møntet på skolernes aktiviteter i det konkrete finansår, men tilskuddet til den enkelte

skole beregnes på grundlag af skolens antal af specialundervisningselever pr. 5. september i året før finansåret. Tilskudsgrundlaget gælder for hele finansåret.

Indtil 1. august 2015 blev tilskud til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand ydet efter ansøgning fra skolen for den enkelte elev. Ansøgningsfristen var den 1. februar forud for skoleåret, hvortil der søgtes tilskud. Desuden kunne der løbende søges tilskud for nye elever, der ikke var kendte ved ansøgningsfristen den 1. februar. Som begrundelse for at ændre tilskudsreglerne i 2015 blev det anført, at den nye tilskudsordning skabte større budgetsikkerhed for skolerne, idet beregningsgrundlaget for deres tilskud til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand efter den nye ordning er historisk kendte elevtal. Hermed ville de frie grundskoler få "et sikrere grundlag for planlægning af skolens specialundervisningsaktiviteter" samt "større dispositionsfrihed".²⁰ Sammenholdt med den tidligere tilskudsmodel indebar ændringen desuden en administrativ forenkling for såvel skolerne som Undervisningsministeriet, eftersom skolerne ikke længere skal indsende enkeltansøgninger og ministeriet ikke længere behandle disse ansøgninger.

Med ændringen af reglerne om tilskud til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand i 2015 blev der desuden etableret en særordning for frie grundskoler. Ordningen indebærer en særlig specialundervisningsprofil og en så høj andel af specialundervisningselever, at de har karakter af folkeskoleområdets specialskoler eller specialklasserækker. For at blive omfattet af ordningen skal den frie grundskole opfylde en række betingelser, herunder særlige krav til kvalitetssikring af skolens specialundervisning, jf. friskolelovens § 11 b, stk. 3. De til ordningen afsatte midler til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand ydes som en tillægstakst fra og med skolens specialundervisningselev nr. 13, jf. friskolelovens § 11 b, stk. 6.

2.4.2. INKLUSIONSTILSKUD

Frie grundskoleelever, der har et støttebehov på under ni undervisningstimer ugentligt (inklusionselever) har også krav på støtte, men skolerne kan ikke søge særskilt tilskud hertil for hver enkelt elev.

I marts 2018 vedtog Folketinget en permanent tilskudsmodel for inklusion af elever på frie grundskoler med virkning fra 1. januar 2018, jf. friskolelovens § 11 a. Efter denne ordning yder staten et tilskud til supplerende undervisning eller anden faglig støtte til elever, der siden 2013 ikke har været omfattet af specialundervisningsbegrebet, med henblik på inklusion af eleverne i den almindelige undervisning, jf. friskolelovens § 11, stk. 1, nr. 4, jf. § 3, stk. 1, nr. 2, jf. folkeskolelovens § 3 a, 1. pkt. Inklusionstilskuddet for hver enkelt skole ydes

på grundlag af en gruppering af skolerne i fire intervaller efter skolens størrelse, dvs. antallet af elever. Tilskuddet aftrappes efter skolestørrelse. Taksterne pr. skole i de fire intervaller fastsættes på de årlige finanslove.

| Inklusionstilskud | Kr. pr. skole |
|-----------------------|---------------|
| 0 - 149 elever | 134.087 |
| 150 - 299 elever | 127.382 |
| 300 - 449 elever | 120.678 |
| 450 elever og derover | 113.974 |

Kilde: Takstkatalog for finanslov 2018²¹

Den nye permanente tilskudsmodel for inklusion afløste en foreløbig tilskudsordning, som blev gennemført ved lov nr. 1350 af 21. december 2012 og justeret og forlænget ved lov nr. 688 af 27. maj 2015. Der var tale om en midlertidig tilskudsomlægning i sammenhæng med den inklusionsordning og det afgrænsede specialundervisningsbegreb, der fra skoleåret 2013-14 blev indført for de frie grundskoler. Efter den hidtidige ordning ydede staten et årligt inklusionstilskud på 70.000 kr. pr. skole uafhængigt af antallet af elever på den enkelte skole. Rammen for inklusionstilskud under den midlertidige støtteordning udgjorde 39 mio. kr. årligt.²² Med finansloven for 2018, hvori indgik aftalen om en permanent tilskudsmodel, blev inklusionstilskuddet forhøjet til 70 mio. kr. årligt, dvs. en forhøjelse på 31 mio. kr.²³

De frie grundskoler skal således gennem det særlige inklusionstilskud samt deres generelle tilskud selv finansiere støtten til samtlige skolens inklusionselever. I princippet afhænger størrelsen af inklusionstilskuddet alene af skolestørrelse, og ikke af antallet af inklusionselever. Det fremgår dog af forarbejderne til friskolelovens § 11 a om den permanente inklusionstilskudsmodel, at opdelingen af skolernes elevtal i de fire intervaller er foretaget på baggrund af en undersøgelse fra Danmarks Evalueringsinstitut (EVA)²⁴ der viste en sammenhæng mellem skolestørrelse og andelen af inklusionselever, hvor de mindre skoler havde en højere andel af elever med inklusionsbehov. Med gennemførelsen af den nuværende permanente tilskudsmodel var regeringens sigte således "en forbedring af tilskuddet til inklusion for de mindre skoler og hermed et bedre økonomisk grundlag for at optage elever med behov for særlig støtte til inklusion".²⁵

2.4.3. ØVRIGE TILSKUD RELATERET TIL BØRN MED HANDICAP

Frie grundskoler modtager tilskud til personlig assistance, jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 3, og til hjælpemidler til elever i tilfælde, hvor der er et særligt behov herfor, jf. friskolelovens § 11, stk. 1, nr. 1, litra b og c, efter ansøgning for den enkelte elev. Det samme gælder for tilskud til ekstraudgifter til befordring af

elever med svære handicap, men i modsætning til de førnævnte, administreres dette tilskud af Fordelingssekretariatet for friskoler og private grundskoler, som er en selvejende institution, der har til formål at fordele tilskud til frie grundskoler i henhold til friskoleloven.

2.5. UNDERVISNINGSMILJØ

Foruden adgangen til støtte rettet mod den enkelte elev, såsom specialpædagogisk bistand, supplerende undervisning mv. efter friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1-4, kan også de generelle rammer på en skole, herunder skolens undervisningsmiljø, have betydning for børn med handicaps mulighed for at gå på den pågældende skole. Særligt kan manglende tilgængelighed indebære, at et barn med handicap udelukkes fra eller begrænses i at deltage i undervisningen samt øvrige aktiviteter på skolen. Forskellige typer af funktionsnedsættelser kan indebære forskellige krav til blandt andet skolens fysiske rammer, herunder bygningers konstruktion, klasse- og faglokalers indretning, indeklima mv.

For så vidt angår tilgængelighed til det fysiske miljø angiver bygningsreglementet en række minimumskrav til tilgængelighedsforanstaltninger i nybyggeri samt ved væsentlige ombygninger og anvendelsesændringer, som også gælder for frie grundskoler. I henhold til disse krav skal bygninger indrettes og udformes på en måde, der – under hensyn til bygningernes anvendelse – understøtter tilgængelighed og anvendelse for alle. Tilgængelighedsreglerne omfatter blandt andet krav om, at der ved alle yderdøre skal være niveaufri adgang samt krav om parkeringspladser og wc-rum, der kan anvendes af personer med handicap, elevatorer mv., jf. bygningsreglementets kapitel 2 og 3. Det er den respektive kommune, der i byggesagsbehandlingen skal påse, at byggelovgivningens tilgængelighedskrav overholdes, jf. byggelovens § 16.

Dansk skolelovgivning indeholder ingen regler, der specifikt angår udvikling af et inkluderende undervisningsmiljø for børn med handicap. Generelt for alle grundskoleelever, såvel på frie grundskoler som i folkeskolen, følger det af lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø (herefter undervisningsmiljøloven), at deltagere i offentlig og privat undervisning har ret til et godt undervisningsmiljø, så undervisningen kan foregå sikkerheds- og sundhedsmæssigt fuldt forsvarligt, jf. lovens § 1, stk. 1, 1. pkt. Hertil gælder, at undervisningsmiljøet på skoler skal fremme elevernes muligheder for udvikling og læring og derfor også omfatter uddannelsesstedets psykiske og æstetiske miljø, jf. § 1, stk. 1, 2. pkt. Tilvejebringelse og opretholdelse af et godt undervisningsmiljø i overensstemmelse med undervisningsmiljølovens § 1 omfatter også tilgængelighed på uddannelsesstedet, herunder fysisk, faglig og social tilgængelighed.²⁶

Med henblik på at skabe, fastholde og udvikle et godt undervisningsmiljø på den enkelte skole skal skoleledelsen i henhold til undervisningsmiljølovens §§ 6 og 7 sørge for, at der udarbejdes en skriftlig undervisningsmiljøvurdering, som inddrager aktuelle elevers opfattelse af undervisningsmiljøet på skolen. Undervisningsmiljøvurderingen skal revideres, når der sker ændringer af betydning for undervisningsmiljøet, dog minimum hvert tredje år, jf. lovens § 6, stk. 3.

Undervisningsmiljøvurderingen omfatter ikke alene undervisningslokaler, men også kantineforhold, toiletter, skolegårde, boldarealer mv. samt de psykiske og æstetiske forhold på skolen. Undervisningsmiljøvurderingen kan omfatte alle forhold på skolen, som eleverne og ledelsen finder af betydning. I forarbejderne til undervisningsmiljølovens §§ 6 og 7 er det fremhævet, at et sådant forhold eksempelvis kan være tilgængelighed for personer med fysiske handicaps.²⁷

Der er ikke fastsat krav om brug af bestemte metoder ved udarbejdelse af undervisningsmiljøvurderingen, men ifølge undervisningsmiljølovens § 7, stk. 1, skal den indeholde følgende fire faser:

- 1) Kortlægning af uddannelsesstedets fysiske, psykiske og æstetiske undervisningsmiljø,
- 2) Beskrivelse og vurdering af eventuelle undervisningsmiljøproblemer,
- 3) Udarbejdelse af en handlingsplan, hvor det fremgår, i hvilken takt og rækkefølge de konstaterede problemer skal løses, samt
- 4) Forslag til retningslinjer for opfølgning på handlingsplanen.

Undervisningsmiljøvurderingen skal være tilgængelig på skolen for elever og andre interesserede, jf. undervisningsmiljølovens § 6, stk. 2. Endvidere følger det af lov om gennemsigtighed og åbenhed i uddannelserne m.v. (gennemsigtighedsloven) § 2, stk. 1, nr. 5, at gennemførte aktuelle evalueringer af kvaliteten af en skoles undervisning skal offentliggøres lettilgængeligt på skolens hjemmeside. Dette omfatter også undervisningsmiljøvurderinger.²⁸

2.6. SAMMENFATNING MED MENNESKERETTEN

Det følger af menneskeretten, at børn med handicap har ret til at blive undervist i et inkluderende uddannelsessystem og til ikke at blive udsat for diskrimination i forbindelse med deres uddannelse.

Ved indskrivning og fordeling af elever med handicap på frie grundskoler risikerer beskyttelsen efter menneskeretten at kolliderer med skolernes grundlæggende frihed til selv at bestemme, hvilke elever de vil have på skolen.

Når et barn med handicap er indskrevet på en fri grundskole, herunder hvis handicappet opstår efter indskrivning, er skolen forpligtet til inden for skolens rammer at tilbyde barnet støtte i form af specialpædagogisk bistand, faglig støtte mv. i lighed med, hvad der gælder på folkeskoleområdet, jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1-4. Statens menneskeretlige forpligtelse til at sikre, at der foretages rimelig tilpasning ud fra den enkeltes behov, og at børn med handicap får den nødvendige støtte i det almindelige uddannelsessystem til at lette deres effektive uddannelse, understøttes således af friskolelovens regler om specialpædagogisk bistand og anden støtte til børn med handicap, samt det forhold, at de forskellige former for støtte – i hvert fald overvejende – finansieres via tilskud fra staten.

De to centrale tilskudsordninger, tilskud til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand, henholdsvis inklusionstilskuddet, er kendetegnet ved, at tilskuddet til den enkelte skole ikke udmåles på baggrund af det samlede faktiske støttebehov hos skolens elever, men ud fra nogle fastsatte takster. Ordningerne er således også udformet med hensyntagen til et ønske om at lette den administrative byrde for såvel skolerne som staten i forbindelse med ansøgning om tilskud. Det er ikke muligt på baggrund af den juridiske gennemgang alene at slutte, hvorvidt de pågældende tilskudsordninger i tilstrækkelig grad bidrager til skabelsen af et inkluderende grundskolesystem i overensstemmelse med handicapkonventionen.

Undervisningsmiljølovens brede bestemmelser om tilvejebringelse og opretholdelse af et godt undervisningsmiljø kan rumme elementer, som har betydning for, om der på den enkelte skole bliver skabt et inkluderende undervisningsmiljø for børn med handicap, herunder tilgængelighed i bred forstand. Undervisningsmiljølovens bestemmelser set i sammenhæng med anden lovgivning, herunder bygningsreglementets tilgængelighedskrav, kan således imødekomme statens centrale forpligtelse efter handicapkonventionen til at sikre tilgængelighed på skoleområdet. Børn med handicap er dog ikke en særlig fokusgruppe for undervisningsmiljøloven, idet loven først og fremmest koncentrerer sig om en fremadrettet ændring af generelle rammer og strukturer på den enkelte skole til gavn for den samlede elevgruppe. Det er således ikke givet, at alle forhold af betydning for elever med handicap indgår i skolens undervisningsmiljøvurdering, da indholdet af denne afhænger af, hvad den enkelte skoleledelse og skolens aktuelle elever finder har betydning.

KAPITEL 3

3. UDSKRIVNING FRA FRIE GRUNDSKOLER

3.1. ELEVFRIHED VED UDSKRIVNING

Det er fast antaget, at formuleringen i friskolelovens § 1, stk. 1, 2. pkt., hvorefter de frie grundskoler – inden for lovgivningens rammer – frit afgør, hvilke elever de vil have på skolen, ikke alene betyder, at skolerne frit bestemmer, hvilke børn de vil optage på skolen, men også, at det står skolerne frit for at udskrive og bortvise elever.²⁹ Undervisningsministeriet har dog gjort opmærksom på, at udskrivning eller bortvisning af en elev er en indgribende foranstaltning, som bør overvejes grundigt³⁰

På folkeskoleområdet er der omvendt kun i meget begrænset omfang hjemmel til, at en skole kan udskrive en elev. Efter bekendtgørelsen om fremme af god orden i folkeskolen kan en skoleleder iværksætte forskellige foranstaltninger som følge af en elevs tilsidesættelse af skolens ordensregler, værdiregelsæt eller gængse normer for god opførsel i øvrigt, herunder overflytning til en klasse på tilsvarende klassetrin på en anden skole i kommunen, jf. § 6. Med mindre der er tale om særligt grove tilfælde eller gentagelsestilfælde, kræver overflytning til en anden skole tilslutning fra eleven og forældrene³¹, jf. § 7, stk. 4 og 6.³² Enhver beslutning om iværksættelse af en foranstaltning efter bekendtgørelsen om fremme af god orden i folkeskolen skal træffes på baggrund af en samlet vurdering af de konkrete omstændigheder, og foranstaltningen skal stå i et rimeligt forhold til elevens forseelse, jf. § 4.³³

Overflytning fra ét skoletilbud til et andet skoletilbud på folkeskoleområdet kan også ske efter reglerne om specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand, jf. ovenfor afsnit 2.3. Uanset om der sker henvisning til specialpædagogisk bistand inden for den hidtidige skoles rammer eller på en ny skole, skal der lægges betydelig vægt på elevens og forældrenes ønsker, jf. folkeskolelovens § 12, stk. 2, og specialundervisningsbekendtgørelsen § 4, stk. 1 og 2, samt § 6, stk. 2.

Mens tiltag efter bekendtgørelsen om fremme af god orden i folkeskolen har karakter af sanktionering, har tiltag efter specialundervisningsbekendtgørelsen til formål at støtte eleven. Vurderes et barns adfærd at være afledt af et behov for specialpædagogisk bistand, vil det være usagligt og i strid med folkeskolelovens bestemmelser at iværksætte overflytning til en anden skole efter bekendtgørelsen om fremme af god orden i folkeskolen, i stedet for at indstille eleven til en pædagogisk-psykologisk vurdering ved PPR.

3.2. FORVALTNINGSLOVENS RETSSIKKERHEDSGARANTIER

Når der på folkeskoleområdet bliver truffet afgørelse om udskrivning af en elev i form af overflytning til et andet skoletilbud er det så indgribende et tiltag, at det udgør en afgørelse i forvaltningslovens forstand.³⁴ Ved sådanne afgørelser stiller de forvaltningsretlige regler en række grundlæggende krav til skolerne, hvorved både elev og forældre sikres nogle vigtige retssikkerhedsgarantier.

Skolen har blandt andet pligt til at tage notat om det hændelsesforløb, som udløste afgørelsessagen (notatpligt), jf. offentlighedslovens § 13. Herudover skal forældrene høres før der bliver truffet afgørelse (partshøring), jf. forvaltningslovens § 19, og afgørelsen skal udformes skriftligt med en forklaring på den trufne beslutning (begrundelse), jf. §§ 22-24. Forvaltningsrettens retssikkerhedsgarantier skal understøtte, at myndighedernes afgørelser bliver lovlige og rigtige, og at borgerne i højere grad forstår indholdet af og begrundelsen for en afgørelse.

Frie grundskoler, der er oprettet som selvejende institutioner på privatretligt grundlag, henregnes ikke som en del af den offentlige forvaltning, jf. forvaltningslovens § 1, stk. 1. Frie grundskoler er derfor ikke omfattet af forvaltningslovens anvendelsesområde, herunder reglerne om partshøring, begrundelse og klagevejledning.³⁵ Det samme gælder for så vidt angår offentlighedsloven.

Imidlertid er det i friskolelovens § 5, stk. 10, fastsat, at forvaltningslovens kapitel 2 om inhabilitet og kapitel 8 om tavshedspligt m.v. finder anvendelse for bestyrelsen, lederen og andre ansatte ved frie grundskoler samt eksterne tilsynsførende efter friskolelovens § 9 a, stk. 1. Friskoleloven indeholder ingen bestemmelser, der henviser eller svarer til de øvrige kapitler i forvaltningsloven.

Forvaltningsloven åbner op for, at selvejende institutioner, der er oprettet på privatretligt grundlag, under visse betingelser helt eller delvist kan blive omfattet af forvaltningslovens regler. Det følger således af lovens § 1, stk. 3, at vedkommende minister kan fastsætte regler om, at loven helt eller delvis skal gælde for nærmere angivne institutioner m.v. Det gælder dog kun, hvis udgifterne ved deres virksomhed overvejende dækkes af statslige, regionale eller kommunale midler, eller i det omfang de ved eller i henhold til lov har fået tillagt beføjelse til at træffe afgørelser på det offentliges vegne.

I 2014 rettede Folketingets Ombudsmand henvendelse til Undervisningsministeriet vedrørende implementering af børnekonventionens artikel 12 på privat- og friskoleområdet, jf. straks nedenfor. I sin henvendelse opfordrede Ombudsmanden ministeriet til at overveje muligheden for – forudsat at betingelserne i forvaltningslovens § 1, stk. 3, er opfyldt – at sætte relevante bestemmelser i forvaltningsloven i kraft over for frie grundskoler samt muligheden for at fastsætte relevante bestemmelser i friskoleloven i lighed med

bestemmelsen i lovens § 5, stk. 10.³⁶ Ombudsmanden henviste også til ministeriets mulighed for at udsende vejledende retningslinjer til de frie grundskoler.

3.3. RETTEN TIL AT BLIVE HØRT

Som følge af en række konkrete klager om elever på privatskoler, der var blevet udskrevet eller bortvist med ganske kort varsel, satte Folketingets Ombudsmand i 2014 fokus på privatskolebørns rettigheder. Sagerne handlede blandt andet om, at eleven og forældrene ikke var blevet hørt forud for udskrivningen eller bortvisningen.

Ombudsmanden gik ikke ind i de konkrete sager, men tog derimod den generelle problemstilling om manglende høring af privatskoleelever op over for Undervisningsministeriet.³⁷ Ombudsmanden bemærkede i den sammenhæng, at reglerne på privat- og friskoleområdet ikke afspejler barnets grundlæggende ret til at blive hørt, som beskyttet af artikel 12 i FN's Børnekonvention.

Ombudsmandens fokus på området skal ses i lyset af den særlige forpligtelse, som gælder på børneområdet efter ombudsmandslovens § 12, stk. 2, hvorefter ombudsmanden i forbindelse med sin virksomhed skal overvåge, om gældende love eller administrative bestemmelser er forenelige særligt med Danmarks internationale forpligtelser til at sikre børns rettigheder, herunder FN's Børnekonvention. Bliver ombudsmanden opmærksom på mangler, skal ombudsmanden give Folketinget og vedkommende minister meddelelse herom.

Efter at have set nærmere på problemstillingen fastslog Ombudsmanden, at børnekonventionens artikel 12, hvorefter børn skal høres og inddrages i alle forhold, der vedrører barnet, også gælder for elever på frie grundskoler, som skolerne ønsker at udskrive eller bortvise. Ombudsmanden påpegede samtidig, at børnekonventionen ikke er til hinder for, at elever bliver udskrevet eller bortvist fra en fri grundskole – og at dette kan være helt berettiget i nogle tilfælde – men at inddragelse og høring sikrer, at barnet kommer til orde, og bidrager til, at skolerne træffer deres afgørelser på et ordentligt grundlag.³⁸ Ombudsmanden har dermed ikke forholdt sig til under hvilke omstændigheder en elev kan udskrives eller bortvises fra en fri grundskole.

Ombudsmanden rejste spørgsmålet om utilstrækkelig efterlevelse af børnekonventionens artikel 12 over for Undervisningsministeriet, og ikke de frie skoler, da det er ministeriet, der har det overordnede ansvar for implementering af konventionens bestemmelser på skoleområdet. Ministeriet vurderede, at en vejlednings- og informationsindsats over for skolerne kombineret med en opfølgende indsats ville være tilstrækkeligt til at sikre overholdelse af konventionens artikel 12, herunder i forbindelse med sager om udskrivning eller

bortvisning fra en fri grundskole, og afholdt sig dermed fra at foretage en lovgivningsmæssig afklaring.³⁹ De af ministeriet udstedte vejledninger i forbindelse med indsatsen er ikke bindende for skolerne, hvorfor ministeriet ikke umiddelbart kan gribe ind over for en fri grundskole ved tilsidesættelse af vejledningerne.

I december 2016 bad Ombudsmanden på ny ministeriet overveje lovgivning som et effektivt middel til efterlevelse af børnekonventionens artikel 12 efter at have konstateret, at ministeriets informations- og vejledningsindsats ikke fuldt ud havde sikret dette. Ombudsmanden gjorde i samme ombæring opmærksom på, at fraværet af bindende regler om inddragelse af elever i forbindelse med afgørelser om udskrivning eller bortvisning fra frie grundskoler betyder, at ombudsmanden er afskåret fra at anvende sine almindelige reaktionsmuligheder ved behandlingen af klager over sådanne afgørelser.⁴⁰

Undervisningsministeriet medgav, at lovgivning er et muligt middel til at sikre efterlevelse af børnekonventionens artikel 12, henset til at ministeriet og ombudsmanden i så fald får mulighed for at påse overholdelsen af sådanne nationale regler om høring og inddragelse. Ministeriet fandt imidlertid, at det var for tidligt at gribe til lovgivning med henvisning til, at der er tradition for at søge dialogens vej, når det kommer til de frie skoler. Efter ministeriets opfattelse, ville en fokuseret vejledning bedre end lovgivning kunne medvirke til "at skabe en god praksis ude på skolerne".⁴¹ Ministeriet foretrak derfor at konkretisere vejledningsmaterialet til skolerne.⁴²

Ombudsmanden tog ministeriets svar til efterretning og meddelte samtidig, at han havde orienteret Folketingets Undervisningsudvalg og Folketingets Retsudvalg om, at det ikke kunne afvises, at ministeriets beslutning om at fortsætte informations- og vejledningsindsatsen – i stedet for at gribe til lovgivning – ville have den konsekvens, at det foreliggende konventionsproblem ville blive trukket yderligere i langdrag.

I september 2017 udsendte Undervisningsministeriet en ny vejledning og oplyste, at en evaluering af vejledningsindsatsen forventedes at foreligge i efteråret 2018.

3.4. SAMMENFATNING MED MENNESKERETTEN

Menneskeretten afskærer i princippet ikke en fri grundskole fra at udskrive eller bortvise en elev, men såvel retten til uddannelse som retten til ikke at blive udsat for diskrimination, yder barnet en væsentlig beskyttelse og sætter således grænser for brugen af sådanne foranstaltninger. Det er blandt andet en

forudsætning, at foranstaltningen ikke er udtryk for diskrimination.

I lighed med hvad der er anført ovenfor i relation til indskrivning og fordeling af elever på frie grundskoler, er der i udskrivnings- og bortvisningssituationer en risiko for sammenstød mellem grundlæggende rettigheder for børn med handicap på den ene side og reguleringen – eller snarere manglen på samme – for frie grundskoler på den anden side.

De frie grundskolers vidtgående elevfrihed ved udskrivning og bortvisning afspejler umiddelbart ikke statens forpligtelse til at beskytte børn med handicap mod diskrimination på uddannelsesområdet. Den manglende beskyttelse består blandt andet i, at lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap, der gælder fra og med 1. juli 2018, ikke omfatter en pligt til rimelig tilpasning. Der er således ingen nationale regler, der forhindrer en fri grundskole i at udskrive eller bortvise en elev i tilfælde, hvor udskrivningen eller bortvisningen er et udslag af manglende rimelig tilpasning.

Risikoen for kollision mellem menneskeretten og de frie grundskolers elevfrihed forværres desuden af, at de frie grundskoler ikke er underlagt regler, der opstiller retssikkerhedsmæssige garantier for barnet og forældrene i en udskrivnings- eller bortvisningssituation. Sådanne regler er ikke til hinder for, at elever bliver udskrevet eller bortvist fra en fri grundskole, men de kan blandt andet bidrage til, at skolen træffer sin afgørelse på et ordentligt grundlag, og at eleven og forældrene i højere grad forstår begrundelsen for skolens beslutning.

Folketingets Ombudsmand har gjort det klart, at børn på frie grundskoler har ret til at blive hørt forud for en beslutning om udskrivning eller bortvisning i henhold til børnekonventionens artikel 12. Sammenholdt med forvaltningsrettens sagsbehandlingsregler, der gælder på folkeskoleområdet, yder retten til at blive hørt efter børnekonventionen ikke en lige så omfattende betryggelse.

Undervisningsministeriets respons på ombudsmandens henvendelser vedrørende implementering af børnekonventionens artikel 12 vidner om en tilbageholdenhed fra statens side med at indføre lovgivning, der pålægger de frie grundskoler restriktioner i udøvelsen af deres grundlæggende friheder. Denne tilbageholdenhed er affødt af de frie grundskolers særstilling i dansk grundskolekultur, som et frihedspræget alternativ til de offentlige skoletilbud.

Undervisningsministeriets indsats for at få de frie skoler til at efterleve børnekonventionens artikel 12 illustrer samtidig de svagheder, der er forbundet med at søge grundlæggende rettigheder implementeret gennem dialog og

vejledning frem for lovgivning. Grundlæggende afskærer det relevante myndigheder fra at påse og håndhæve, at rettighederne bliver efterlevet.

4. TILSYN OG KLAGEADGANG

4.1. TILSYN MED FRIE GRUNDSKOLER EFTER FRISKOLELOVEN

Tilsyn med frie grundskoler i henhold til friskoleloven består overordnet set i fire tilsynsformer:

- Forældrekredeens tilsyn med skolens almindelige virksomhed, jf. friskolelovens § 9.
- Skolens lokale faglige tilsyn der varetages af en certificeret, ekstern tilsynsførende, jf. friskolelovens § 9 a, stk. 1, og 9 b, eller ved selvevaluering, jf. § 9 a, stk. 2.
- Statens tilsyn med undervisning mv. jf. friskolelovens § 9 f.
- Skærpet tilsyn, jf. friskolelovens § 9 g.

4.1.1. FORÆLDRENE OG SKOLENS LOKALE TILSYN

Forældrene til eleverne på en fri grundskole er forpligtet til som samlet forældrekræds at føre tilsyn med skolens almindelige virksomhed, jf. friskolelovens § 9. Forældrekredeens tilsyn omfatter undervisningens kvalitet, frihed og folkestyre-kravet samt om forholdet eleverne imellem og mellem elever og lærere følger skolens normer. Forældrekredebestemmer selv, på hvilken måde tilsynet skal udøves. Forældrene kan eksempelvis føre tilsynet ved at deltage i skole-hjemsamarbejdet, besøge skolen i undervisningstiden, følge med i børnenes daglige skolegang gennem forældreintra eller deltage i skolens generalforsamling.

Herudover skal forældrekrede og skolens bestyrelse vælge mellem at få ført tilsyn af en eller flere eksterne tilsynsførende, eller at skolen gennemfører en selvevaluering, jf. friskolelovens § 9 a. Eksterne tilsynsførende skal være certificerede til at føre tilsyn med frie grundskoler, jf. friskolelovens § 9 c. Den tilsynsførende fører tilsyn med undervisningens kvalitet, herunder blandt andet frihed og folkestyrekravet, og om det samlede undervisningstilbud står mål med folkeskolen. Per 1. januar 2017 kom tilsynet ved eksterne tilsynsførende også til at omfatte donationer til skolerne.⁴³ Hvert år skal den tilsynsførende udarbejde en skriftlig tilsynserklæring. Den eksterne tilsynsførende kan ikke overtage forældrekredeens tilsyn. De to tilsyn skal føres sideløbende.

Hvis skolen i stedet vælger selvevaluering, skal det ske efter en evalueringsmodel godkendt af Undervisningsministeriet. Ministeriets godkendelse af en evalueringsmodel sker efter indstilling fra de frie grundskolers foreninger, jf. friskolelovens § 9 e, stk. 1. Der findes to godkendte selvevalueringsmodeller udarbejdet af henholdsvis Danmarks Privatskoleforening og Dansk Friskoleforening. Den enkelte skole kan frit vælge hvilken af de to modeller, den ønsker at benytte. Skoler, der har valgt selvevaluering, skal foretage en sådan evaluering mindst hvert tredje år, jf. friskolelovens § 9 e, stk. 2. Selvevalueringen sikrer mulighed for at vurdere, om skolen lever op til lovgivningens centrale krav til undervisningen på frie grundskoler.

4.1.2. STATENS TILSYN

Styrelsen for Undervisning og Kvalitet fører et overordnet tilsyn med undervisningen på de frie grundskoler. Tilsynet omfatter skolernes faglige resultater, undervisningens kvalitet og regeloverholdelse og tager udgangspunkt i, at faglighed, kvalitetssikring og regeloverholdelse er et lokalt ansvar, der skal løftes af ledelsen og bestyrelsen på den enkelte skole. Tilsynet vurderer først og fremmest overholdelse af frihed og folkestyrekravet, og om skolen giver en undervisning, der står mål med undervisningen i folkeskolen, jf. friskolelovens § 1, stk. 2. Herudover omfatter tilsynet med undervisningen bestemmelsen i friskolelovens § 1 a om slutmål, undervisningsplaner og delmål samt bestemmelsen om dansk som undervisningssprog i lovens § 2, stk. 3, 1. pkt.

Tilsynet med undervisningen sker normalt på grundlag af screeninger, stikprøver og undersøgelser ud fra bestemte indikatorer, eksempelvis resultater fra folkeskolens 9.-klasseprøver og elevernes overgang til ungdomsuddannelse. Et tilsyn kan endvidere blive igangsat på baggrund af henvendelser til styrelsen fra tilsynsførende, forældre eller andre.

Styrelsen for Undervisning og Kvalitet fører desuden tilsyn med specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand på frie grundskoler. Det skal ses i sammenhæng med, at styrelsen administrerer tilskuddet til specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand til de frie grundskoler. Tilsynet vurderer om tilskuddene anvendes efter de gældende regler, og om specialundervisningen på de frie grundskoler står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen.

Herudover fører styrelsen et økonomisk tilsyn med de frie grundskoler, der omfatter skolernes økonomi, drift og anvendelse af tilskud. Tilsynet er i vidt omfang baseret på afrapporteringer og tilskudserklæringer fra skolernes revisorer. Som led i det økonomiske tilsyn indgår der en systematisk overvågning

af skolernes økonomiske udvikling og en screeningsproces rettet mod en fokuseret tilsynsindsats på de skoler, hvor der vurderes at være risiko for økonomiske og administrative udfordringer.⁴⁴

4.1.3. SKÆRPET TILSYN

Styrelsen for Undervisning og Kvalitet kan igangsætte et skærpet tilsyn med en fri grundskole, jf. friskolelovens § 9 g, hvis der er konkret og begrundet tvivl om, hvorvidt skolens undervisning efter en helhedsvurdering står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, eller hvorvidt skolen i sit formål og hele sit virke lever op til frihed og folkestyrekravet. Styrelsen kan beslutte, at kommunalbestyrelsen i den kommune, hvor skolen er beliggende, skal varetage det skærpede tilsyn eller dele heraf.

Finder styrelsen på baggrund af et skærpet tilsyn, at der ikke er tilstrækkelig sikkerhed for, at den pågældende skole opfylder frihed og folkestyrekravet eller stå-mål-med-kravet kan styrelsen træffe afgørelse om, at skolen ikke længere er omfattet af friskolelovens regler om frie grundskoler, og at skolen ikke kan modtage tilskud efter loven, jf. friskolelovens § 9 h, stk. 1. Skolen mister derved sit tilskud og retten til at være en fri grundskole.

I tilsynssager om overholdelse af frihed og folkestyrekravet kan styrelsen også træffe en sådan afgørelse, selvom der ikke har været ført et forudgående skærpet tilsyn med skolen, hvis der er åbenlyse og tungtvejende grunde til at konkludere, at skolen ikke overholder frihed og folkestyrekravet, jf. friskolelovens § 9 h, stk. 2.

4.2. TILSYN MED UNDERVISNINGSMILJØET PÅ FRIE GRUNDSKOLER

Foruden de forskellige tilsynsformer efter friskoleloven er de frie grundskoler også omfattet af tilsynet efter undervisningsmiljøloven, som udøves af Dansk Center for Undervisningsmiljø (DCUM), jf. undervisningsmiljølovens § 7 e. Efter denne bestemmelse føres der blandt andet tilsyn med overholdelsen af den overordnede bestemmelse i undervisningsmiljølovens § 1 om elevers ret til et godt undervisningsmiljø og den tilsvarende forpligtelse for skolens ledelse til at sørge for, at kravene til et sådant undervisningsmiljø bliver opfyldt. Dansk Center for Undervisningsmiljø fører endvidere tilsyn med overholdelsen af bestemmelserne i undervisningsmiljølovens §§ 6 og 7 om udarbejdelse af undervisningsmiljøvurderinger og hvilke elementer, der skal indgå i disse.

Tilsynet efter undervisningsmiljølovens § 7 e er relativt nyt. Det blev indført ved en lovændring i august 2017. Lovgiver fandt det i den forbindelse nærliggende at

placere tilsynsmyndigheden ved Dansk Center for Undervisningsmiljø, henset til, at centret som led i sin indsamling og systematisering af viden om regler og praksis af betydning for undervisningsmiljøet havde mulighed for at iværksætte undersøgelser om uddannelsessteders overholdelse af gældende regler på området.⁴⁵ Indførelse af tilsynsfunktionen lå således i forlængelse af centrets hidtidige opgave.

Dansk Center for Undervisningsmiljø kan udøve tilsynet med undervisningsmiljølovens overholdelse på forskellig vis, for eksempel ved stikprøvekontrol af kvaliteten af uddannelsesstedernes antimobbestrategier eller undervisningsmiljøvurderinger eller ved kontrol med, om de er offentliggjort på uddannelsesstedets hjemmeside. Centret kan også foretage forskellige undersøgelser af, hvordan eleverne har oplevet deres inddragelse i arbejdet og den efterfølgende information om de fastsatte planer og strategier.⁴⁶ Tilsynet udøves på skriftligt grundlag. Der kan derfor ikke blive tale om tilsynsbesøg.⁴⁷ I tilfælde af grove eller gentagne overtrædelser af undervisningsmiljøloven kan Dansk Center for Undervisningsmiljø henstille til Undervisningsministeriet, at der tages initiativ til eventuelle lovændringer, eller at der udsendes hyrdebrev til uddannelsesstederne om forståelsen af loven.⁴⁸

Som det fremgår af kapitel 2 er bestemmelserne i undervisningsmiljølovens § 1, stk. 1, om retten til et godt undervisningsmiljø og §§ 6 og 7 om undervisningsmiljøvurderinger så brede, at de godt kan rumme elementer af betydning for skabelsen og tilstedeværelsen af et inkluderende undervisningsmiljø for børn med handicap, herunder tilgængelighed. Dansk Center for Undervisningsmiljø har i den forbindelse udarbejdet en vejledning om tilgængelighed i grundskolen med fokus på fysisk tilgængelighed.⁴⁹

Af forarbejderne til tilsynsbestemmelsen i § 7 e fremgår det imidlertid ikke, hvordan tilsynet med undervisningsmiljølovens overholdelse skal forholde sig til bestemmelser i anden lovgivning, der kan have betydning for tilvejebringelse og opretholdelse af et godt undervisningsmiljø i overensstemmelse med undervisningsmiljøloven. Som et nærliggende eksempel kan nævnes bygningsreglementets tilgængelighedskrav. Spørgsmålet er i den forbindelse, i hvilket omfang Dansk Center for Undervisningsmiljø som led i centrets tilsynsvirksomhed kan påse overholdelse af disse tilgængelighedskrav.

4.3. KLAGEMULIGHEDER VED RETTIGHEDSBRUD

Oplever et barn eller barnets forældre, at barnet udsættes for ulovlig forskelsbehandling i forbindelse med indskrivning, udskrivning eller bortvisning fra et skoletilbud, har de mulighed for at klage til Ligebehandlingsnævnet.

Ligebehandlingsnævnet er en gratis og forholdsvis ubesværet adgang til at få prøvet sager om ulovlig forskelsbehandling. Nævnets kompetence er dog afgrænset til nationale retsgrundlag, der indeholder forbud mod forskelsbehandling, jf. lov om Ligebehandlingsnævnet § 1. Uden for arbejdsmarkedet gælder der i dansk ret et forbud mod diskrimination på grund af køn efter lov om ligestilling af kvinder og mænd samt et forbud mod diskrimination på grund af race og etnicitet efter den etniske ligebehandlingslov.

Fra 1. juli 2018 gælder der desuden et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap, jf. lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap. Dette forbud betyder blandt andet, at Ligebehandlingsnævnet har fået kompetence til at behandle sager om forskelsbehandling på grund af handicap uden for arbejdsmarkedet, herunder i forbindelse med ind- og udskrivning af børn med handicap på frie grundskoler. Som nævnt i afsnit 2.2 omfatter forbuddet imidlertid ikke en pligt til at foretage tilpasning i rimeligt omfang. Ved diskrimination i form af nægtelse af rimelig tilpasning er der således ikke adgang til at klage til Ligebehandlingsnævnet.

En anden mulighed for at adressere manglende overholdelse af rettigheder for børn med handicap på frie grundskoler består i adgangen til at klage til Folketingets Ombudsmand. Ombudsmanden har en særlig forpligtelse til at påse efterlevelse af internationale forpligtelser på børneområdet, jf. ombudsmandslovens § 12, stk. 2. Fravær af bindende regler på et givent område betyder imidlertid, at ombudsmanden er afskåret fra at anvende sine sædvanlige reaktionsmuligheder i forbindelse med en konkret klage. På områder, hvor der er fastsat bindende regulering, er disse reaktionsmuligheder dog begrænset til fremsættelse af kritik eller afgivelse af henstillinger til en myndighed. Som individuelt retshåndhævelsesorgan har ombudsmanden derved begrænset effekt.

4.4. MANGLENDE KLAGEADGANG I SAGER OM SPECIALPÆDAGOGISK BISTAND MV.

Som det fremgår af kapitel 2 udgør bestemmelserne i friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1-4, om specialpædagogisk bistand, faglig støtte mv., det retlige fundament for børn med handicaps mulighed for at modtage støtte i forbindelse med skolegang på en frie grundskole. Skolens forpligtelse til inden for skolens rammer at tilbyde elever med handicap støtte efter disse regler opvejes af, at staten yder et betragteligt tilskud til de forskellige former for støtte.

Som nævnt svarer indholdet af friskolelovens regler om specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand mv. til reguleringen på folkeskoleområdet for

så vidt angår støtte i almindelige klasser. I modsætning til hvad der gælder på folkeskoleområdet, har frie grundskoleelever, herunder via deres forældre, imidlertid ikke mulighed for at klage over en fri grundskoles afgørelse om specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand til en uafhængig klageinstans.

Forældremyndighedsindehaveren til et folkeskolebarn kan klage over skolelederens afgørelse om specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand efter folkeskolelovens § 20, stk. 2, til Klagenævnet for Specialundervisning, jf. folkeskolelovens § 51, stk. 3-5. Klagenævnet for Specialundervisning behandler blandt andet klager over afslag på tildeling af specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand i den almindelige klasse samt klager over indholdet af et specialundervisningstilbud, herunder at tilbuddet ikke tilgodeser barnets undervisningsbehov.

4.5. SAMMENFATNING MED MENNESKERETTEN

Set fra et menneskeretligt perspektiv kan effektive håndhævelsesmekanismer, så som tilsyn og individuel klageadgang, være med til at fremme en generel efterlevelse af internationale forpligtelser samt forsyne den enkelte borger med en adgang til at gøre sine rettigheder gældende og få oprejsning i konkrete situationer. Spørgsmålet om håndhævelse har dermed betydning for den effektive beskyttelse af børn med handicaps ret til en inkluderende uddannelse uden diskrimination.

De forskellige tilsynsordninger efter friskoleloven koncentrerer sig i vidt omfang om undervisningens kvalitet, herunder først fremmest de to overordnede, centrale krav i friskolelovens § 1, stk. 2, friheds og folkestyrekravet henholdsvis stå-mål-med-kravet. Der føres derimod ikke tilsyn med skolernes overholdelse af bestemmelsen i § 1, stk. 1, 2. pkt. som fastslår, at skolernes elevfrihed skal udøves inden for lovgivningens rammer. Således føres der eksempelvis ikke tilsyn med, om de frie grundskoler ved indskrivning af elever overtræder forbuddet mod forskelsbehandling på grund af køn, race og etnicitet efter ligestillingsloven og den etniske ligebehandlingslov.

Ved siden af tilsynene efter friskoleloven fører Dansk Center for Undervisningsmiljø tilsyn med de frie grundskolers overholdelse af undervisningsmiljøloven. Tilsynsordningen har dog ikke noget særligt fokus på elementer af betydning for tilvejebringelse og tilstedeværelse af et inkluderende undervisningsmiljø for børn med handicap. Desuden har tilsynsmyndigheden kun begrænsede reaktionsmuligheder ved manglende overholdelse af loven.

Beskyttelsen af børn med handicaps rettigheder på privat- og friskoleområdet udfordres desuden af, at der kun i meget begrænset omfang er adgang til at

klage over manglende efterlevelse af retten til inkluderende uddannelse og retten til ikke at blive udsat for diskrimination.

NOTER

¹ Simpson v. the United Kingdom (4. december 1989), Application no. 14688/89.

² Ali v. the United Kingdom (11. januar 2011), Application no. 40385/06.

³ Ibid, pr. 58-62.

⁴ Glor v. Switzerland (6. november 2009), Application no. 13444/04, pr. 84 og

Guberina v. Croatia (12. september 2016), Application no. 23682/13, pr. 73.

⁵ Çam v. Turkey (23. Maj 2016), Application no. 51500/08, pr. 65.

⁶ Ibid. pr. 67.

⁷ Committee on the Rights of the Child (2009), "General comment No. 12: The right of the child to be heard", CRC/C/GC/12, para. 2.

⁸ Perioden for den undervisningspligtige alder er fastlagt i LBK nr. 1510 af 14. december 2017 om folkeskolen § 34 (herefter folkeskoleloven). Af lovens § 32 følger det, at undervisningspligten som udgangspunkt omfatter ethvert barn, der bor her i landet, eller som skal opholde sig her i landet i mindst 6 måneder.

⁹ LBK nr. 30 af 12. januar 2018 om friskoler og private grundskoler m.v.

¹⁰ Kommunen kan dog henvise et barn til en anden skole eller et andet undervisningstilbud, hvis barnets udvikling kræver en særlig hensyntagen eller støtte, som ikke kan gives på distriktsskolen. Det kan eksempelvis være, hvis barnet tilbydes specialundervisning eller anden specialpædagogisk bistand, jf. folkeskolelovens § 36, stk. 2, 2. pkt. jf. § 3, stk. 2 og § 22.

¹¹ Hvis det ikke er muligt at imødekomme alle ønsker om optagelse i en anden skole end distriktsskolen, sker optagelse efter retningslinjer fastsat af kommunalbestyrelsen i skolekommunen for, hvilke børn der skal optages først, jf. folkeskolelovens § 36, stk. 3, 4. pkt..

¹² Balle, Thorstein (2009), "Friskoletraditionen". Tilgængelig på:

<http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=80196>. Besøgt 21. marts 2018, og

Balle, Thorstein, "De frie grundskoler i historisk perspektiv". Tilgængelig på:

<http://grundtvig-koldsk-skole.dk/videre-laesning/frie-grundskoler-historisk-belyst/>. Besøgt 21. marts 2018.

¹³ L 105 af 23. februar 2005 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om friskoler og private grundskoler m.v. (Skolernes frihed, mål med undervisningen, krav til bestyrelsesmedlemmer, lærere og tilsynsførende, herunder om danskundskaber, samt tilsyn m.v.). Almindelige bemærkninger, pkt. 2.1.

¹⁴ L 221 af 18. april 2018: Forslag til lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap.

¹⁵ Institut for Menneskerettigheder (21. september 2017): "Høring over udkast til forslag til lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap".

Tilgængelig her: <https://menneskeret.dk/hoeringssvar/forbud-forskelsbehandling-paa-grund-handicap>. Besøgt 23. marts 2018;

Danske Handicaporganisationer (21. september 2017): "Danske Handicaporganisationers (DH) høringssvar vedrørende lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap". Tilgængelig her:

<http://www.handicap.dk/politik/vidensbank/?text=forskelsbehandling>. Besøgt

23. marts 2018; Dansk Handicap Forbund (20. september 2017): "Høringssvar vedr. lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap". Tilgængelig her:

https://danskhandicapforbund.dk/files/9815/0598/0770/Horingssvar_vedr_lov_om_forbud_mod_forskelsbehandling_pa_grund_af_handicap_200917.pdf.

Besøgt 23. marts 2018; Skole og Forældre (21. september 2017): "Høringssvar om forbud mod forskelsbehandling af personer med handicap". Tilgængelig her:

<http://skole-foraelde.dk/artikel/h%C3%B8ringssvar>. Besøgt 23. marts 2018;

Lejernes Landsorganisation (22. september 2017): "Høringssvar vedrørende forslag til lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap".

Tilgængelig her: [http://llo.dk/politik-og-](http://llo.dk/politik-og-presse/h%C3%B8ringssvar?Action=1&NewsId=358&M=NewsV2&PID=2668)

[presse/h%C3%B8ringssvar?Action=1&NewsId=358&M=NewsV2&PID=2668](http://llo.dk/politik-og-presse/h%C3%B8ringssvar?Action=1&NewsId=358&M=NewsV2&PID=2668).

Besøgt 23. marts 2018.

¹⁶ Ved fastlæggelsen af undervisningstiden regnes 60 minutters undervisning som én undervisningstime, jf. friskolelovens § 3, stk. 1, nr. 1, jf. folkeskolelovens § 3, stk. 2, 2. pkt., jf. § 16, stk. 4. Lov nr. 36 af 18. maj 2005.

¹⁷ At frie grundskoler ikke kan oprettes som specialskoler, og at der ikke kan oprettes specialklasser på frie grundskoler fremgår blandt andet af L 73 af 15. november 2012 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om friskoler og private grundskoler m.v. og lov om folkehøjskoler, efterskoler, husholdningsskoler og håndarbejdsskoler (frie kostskoler) (Tilskud til inklusion af elever med særlige behov på frie skoler m.v.). Almindelige bemærkninger, pkt. 2.1.1.1. Lov nr. 1350 af 21. december 2012.

¹⁸ Se nærmere bekendtgørelse nr. 694 af 20. juni 2014 om sygeundervisning af elever i folkeskolen og frie grundskoler

¹⁹ Undervisningsministeriet (2018), "Takstkatalog for finanslov 2018". Tilgængelig på: <https://www.uvm.dk/institutioner-og-drift/oekonomi-og-drift/regulerede-institutioner/takstkatalog-og-finanslov/takstkatalog> under Takstkatalog for finanslov 2018 (xls), Frie grundskoler, Specialundervisningstilskud. Besøgt 21. marts 2018.

²⁰ L 180 af 26. marts 2015 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om friskoler og private grundskoler m.v. og lov om efterskoler og frie fagskoler (Tilskud til inklusion, specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand på frie skoler og enkeltfagsprøve på frie fagskoler m.v.). Almindelige bemærkninger, pkt. 2.2.2. Lov nr. 688 af 27. maj 2015.

²¹ Undervisningsministeriet (2018), "Takstkatalog for finanslov 2018". Tilgængelig på: <https://www.uvm.dk/institutioner-og-drift/oekonomi-og-drift/regulerede-institutioner/takstkatalog-og-finanslov/takstkatalog> under Takstkatalog for finanslov 2018 (xls), Frie grundskoler, Inklusionstilskud pr. skole. Besøgt 21. marts 2018.

²² L 131 af 25. januar 2018 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om friskoler og private grundskoler m.v. (Permanent tilskudsmodel for inklusion på frie grundskoler). Almindelige bemærkninger, pkt. 1. Lov nr. 171 af 6. marts 2018.

²³ L 1 af 3. oktober 2017 (som fremsat): Forslag til Finanslov for finansåret 2018. Finanslov for finansåret 2018, Anmærkninger, § 20. Undervisningsministeriet, 'Nye Initiativer på Forslag til finanslov for 2018', 'Hævning af "koblingsprocenten" for de frie grundskoler', s. 35. Lov nr. 2 af 29. december 2017.

²⁴ Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) (december 2015), "Inklusion på de frie grundskoler. En kortlægning af skolernes arbejde med supplerende undervisning og anden faglig støtte for elever med støttebehov under 12 ugentlige lektioner".

²⁵ L 131 af 25. januar 2018 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om friskoler og private grundskoler m.v. (Permanent tilskudsmodel for inklusion på frie grundskoler). Almindelige bemærkninger, pkt. 1. Lov nr. 171 af 6. marts 2018.

²⁶ Dansk Center for Undervisningsmiljø (december 2016), "Tilgængelighed", DCUM-vejledning U.6.1, 2. udgave, s. 2. Tilgængelig på: <http://dcum.dk/media/1795/u-61tilgaengelighedvejledning.pdf>. Besøgt 8. maj 2018.

²⁷ L 40 af 5. oktober 2000 (som fremsat): Forslag til lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø. Bemærkninger til lovforslagets enkelte bestemmelser, til §§ 6 og 7. Lov nr. 166 af 14. marts 2001.

²⁸ Dansk Center for Undervisningsmiljø (december 2016), "Undervisningsmiljøvurdering", DCUM-vejledning U.1.1, 2. udgave, s. 5. Tilgængelig på: <http://dcum.dk/media/2257/vejledning-2018undervisningsmiljoevurdering.pdf>. Besøgt 8. maj 2018.

²⁹ Undervisningsministeriet, Styrelsen for Undervisning og Kvalitet (2017), "Optagelse og udskrivning af elever på en fri grundskole". Tilgængelig på: <https://www.stukuvvm.dk/uvm-dk/frie-grundskoler/ansvar-og-aktoerer/optagelse-og-udskrivning>. Besøgt 21. marts 2018.

³⁰ Undervisningsministeriet (2017), "Så dan inddrages eleverne: FN's børnekonvention og de frie skoler", s. 6.

³¹ Overflytning til en anden skole i kommunen, jf. § 7, stk. 5 og 6 i BEK nr. 697 af 23. juni 2014 om fremme af god orden i folkeskolen (herefter bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen), forudsætter desuden tilslutning fra lederen ved den nye skole. Hvis overflytning ikke kan gennemføres efter § 7, stk. 5 og 6, fordi skolelederen ved den nye skole ikke tilslutter sig overflytningen, træffer kommunalbestyrelsen beslutning om, hvorvidt overflytning skal finde sted, og i bekræftende fald til hvilken skole overflytning skal ske, jf. bekendtgørelsens § 7, stk. 7.

³² Hvis en elev bliver overflyttet til en anden skole i kommunen, kan der træffes beslutning om, at forældrene i op til et år bliver frataget retten til at vælge en anden skole efter reglerne om frit skolevalg i folkeskolelovens § 36, stk. 2 og 5, jf. § 7, stk. 8. i bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen.

³³ I proportionalitetsvurderingen skal blandt andet indgå forseelsens grovhed, elevens alder, eventuelle forudgående samtaler, påtaler og advarsler, samt om forseelsen er begået forsætligt eller uagtsomt, jf. bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen § 4.

³⁴ Folketingets Ombudsmand har blandt andet fastslået, at midlertidig udelukkelse fra undervisningen, overflytning til en anden skole samt etablering af enkeltmandsundervisning var så indgribende beslutninger, at der var tale om afgørelser i forvaltningslovens forstand, jf. Folketingets Ombudsmand (2015), Folketingets Ombudsmands beretning, s. 44-45. I de pågældende sager kritiserede ombudsmanden skolerne for manglende efterlevelse af forvaltningsretlige sagsbehandlingsregler, men havde ikke grundlag for at kritisere skolernes vurdering af, at det var nødvendigt at iværksætte de pågældende tiltag.

³⁵ Folketingets Ombudsmand (29. juni 2015): Sags nr. 2015-53:

"Privatskoleelevers ret til at blive hørt før bortvisning eller udskrivning.

Børnekonventionens artikel 12", s. 4.

Andersen, Jon (2014): "Forvaltningsret – Sagsbehandling, Hjemmel, Prøvelse",

København: Karnov Group, s. 40 og Danmarks Privatskoleforening (2017),

"Ophør af samarbejde mellem skole og hjem", s. 1. Tilgængelig på:

https://www.privatskoleforening.dk/images/kurser2017/Ophør%20af%20samarbejde%20mellem%20skole%20og%20hjem_%20Med%20skabelon.pdf. Besøgt

23. marts 2018.

³⁶ Folketingets Ombudsmand (22. april 2014): "Private grundskoler", Dok.nr.

13/05173-6/MV. Tilgængelig på

http://www.ombudsmanden.dk/find/nyheder/alle/privatskoleboerns_rettigheder/brev/?obvius_version=2014-04-23+13%3A04%3A44. Besøgt 23. marts 2018.

³⁷ Folketingets Ombudsmand (24. april 2014): "Nyhed: Ombudsmanden ser på privatskolebørns rettigheder". Tilgængelig på: http://www.ombudsmanden.dk/find/nyheder/alle/privatskoleboerns_rettigheder/pdf. Besøgt 23. marts 2018.

³⁸ Folketingets Ombudsmand (30. juni 2015): "Nyhed: Privatskolebørn har ret til at blive hørt før bortvisning eller udskrivning". Tilgængelighed på: http://www.ombudsmanden.dk/find/nyheder/alle/privatskoleboern_har_ret_til_at_blive_hoert/pdf. Besøgt 23. marts 2018 og Folketingets Ombudsmand (29. juni 2015): Sags nr. 2015-53: "Privatskoleelevers ret til at blive hørt før bortvisning eller udskrivning. Børnekonventionens artikel 12".

³⁹ På baggrund af Ombudsmandens henvendelse udarbejdede Undervisningsministeriet i samarbejde med de frie skolars foreninger i 2015 informationsmateriale og iværksatte en vejlednings- og informationsindsats. Indsatsens formål var at gøre såvel de frie skoler som eleverne bekendt med kravet om inddragelse og retten til at blive hørt efter børnekonvention, som gælder i alle sager. Vejlednings- og informationsindsatsen tog udgangspunkt i to vejledninger rettet mod henholdsvis skolerne og eleverne: 1) Undervisningsministeriet (2015): "At lytte og inddrage – FN's børnekonvention og de frie skoler", og 2) Undervisningsministeriet (2015): "Jeg har ret til at blive lyttet til – om dine rettigheder hvis du ikke mere må gå på skolen". I 2017 er der kommet en ny vejledning: Undervisningsministeriet (2017): "Sådan inddrages eleverne – FN's børnekonvention og de frie skoler".

⁴⁰ Folketingets Ombudsmand (29. juni 2015): Sags nr. 2015-53: "Privatskoleelevers ret til at blive hørt før bortvisning eller udskrivning. Børnekonventionens artikel 12".

⁴¹ Folketingets Ombudsmand (20. marts 2017): "Nyhed: Lovgivningen sikrer ikke privatskoleelevers ret til at blive hørt. Undervisningsministeriets brev til Ombudsmanden". Tilgængelig på: http://www.ombudsmanden.dk/find/nyheder/alle/privatskoleelevers_ret_til_at_blive_hort/_undervisningsministeriets_brev/. Besøgt 23. marts 2018.

⁴² Ministeriet tilkendegav dog samtidig, at det vil søge Folketingets tilslutning til at gennemføre den fornødne lovgivning, såfremt det reviderede vejledningsmateriale ikke fører til den ønskede inddragelse af eleverne.

⁴³ Lov nr. 1563 af 13. december 2016 om ændring af lov om friskoler og private grundskoler m.v. og lov om efterskoler og frie fagskoler (Styrkelse af kvaliteten på de frie grundskoler m.v.).

⁴⁴ Undervisningsministeriet (2017): "Økonomisk tilsyn med frie skoler". Tilgængelig på: <https://uvm.dk/institutioner-og-drift/oekonomi-og-drift/frie-skoler/oekonomisk-tilsyn>. Besøgt 23. marts 2018.

⁴⁵ L 123 af 26. januar 2017 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø og lov om folkeskolen. (Krav om antimobbestrategi, handlingsplan ved problemer med det psykiske

undervisningsmiljø, oprettelse af klageinstans, tilsyn, genindførelse af kommunalbestyrelsens behandling af skolelederens beslutninger m.v.). Bemærkninger til lovforslagets enkelte bestemmelser, til § 1, nr. 6. Lov 311 af 4. april 2017.

⁴⁶ L 123 af 26. januar 2017 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om elever og studerendes undervisningsmiljø og lov om folkeskolen. (Krav om antimobbestrategi, handlingsplan ved problemer med det psykiske undervisningsmiljø, oprettelse af klageinstans, tilsyn, genindførelse af kommunalbestyrelsens behandling af skolelederens beslutninger m.v.). Bemærkninger til lovforslagets enkelte bestemmelser, til § 1, nr. 6. Lov 311 af 4. april 2017.

⁴⁷ L 123 af 26. januar 2017 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om elever og studerendes undervisningsmiljø og lov om folkeskolen. (Krav om antimobbestrategi, handlingsplan ved problemer med det psykiske undervisningsmiljø, oprettelse af klageinstans, tilsyn, genindførelse af kommunalbestyrelsens behandling af skolelederens beslutninger m.v.). Almindelige bemærkninger, pkt. 3.4.2. Lov 311 af 4. april 2017.

⁴⁸ L 123 af 26. januar 2017 (som fremsat): Forslag til lov om ændring af lov om elever og studerendes undervisningsmiljø og lov om folkeskolen. (Krav om antimobbestrategi, handlingsplan ved problemer med det psykiske undervisningsmiljø, oprettelse af klageinstans, tilsyn, genindførelse af kommunalbestyrelsens behandling af skolelederens beslutninger m.v.). Bemærkninger til lovforslagets enkelte bestemmelser, til § 1, nr. 6. Lov 311 af 4. april 2017.

⁴⁹ Dansk Center for Undervisningsmiljø (december 2016), "Tilgængelighed", DCUM-vejledning U.6.1, 2. udgave, s. 2. Tilgængelig på: <http://dcum.dk/media/1795/u-61tilgaengelighedvejledning.pdf>. Besøgt 8. maj 2018.